

MARIA SERRES MARGALEF, UNA DONA LLIURE

Pilar Jaques de ca la Valera¹

JOAN MIRÓ ORÓ

Artesà d'imatgeria, Escola Massana. Revista Tartacó

ENCARNA CODINA BAENA

Diplomada en Dansa Contemporània, Institut del Teatre. Revista Tartacó

ROSA GINÉ BENAIGES

Gerent del grup cooperatiu Ausolan a Catalunya

[Data de lliurament i acceptació: juliol de 2020]

PARAULES CLAU:

Maria Serres, la Serra d'Almos, escriptora republicana, *El Llamp*, Artur Bladé i Desumvila

PALABRAS CLAVE:

Maria Serres, La Serra d'Almos, escriptora republicana, *El Llamp*, Artur Bladé i Desumvila

KEYWORDS:

Maria Serres, La Serra d'Almos, Republican writer, *El Llamp*, Artur Bladé i Desumvila

RESUM

Maria Serres, nasqué a la Serra d'Almos el març de 1901. Aviat se li despertà l'amor per la literatura, en concret per la poesia. A partir dels 20 anys publicà versos i articles en les revistes *El Llamp* (on conegué Artur Bladé i Desumvila i Salvador Estrem i Fa), *La Rinada* i *Tivissa*. El 1926, fou premiada en un concurs femení de poesia. La seva vida fou trasbalsada per la guerra civil. Malgrat tots els entrebancs que patí fins a la seva mort, mai deixà d'escriure.

A part del llegat recuperat en les revistes, més el llibre de poesia *Cantan las golondrinas*, la resta de la seva obra s'ha perdut. Segons diversos testimonis va escriure, com a mínim, l'obra de teatre *El collar de la leona*; la novel·la costumista *Tierra de lobos* i el guió radiofònic *Bandera blanca*. No se n'han pogut trobar els originals.

RESUMEN

Maria Serres nació en La Serra d'Almos en marzo de 1901. Pronto se le despertó el amor por la literatura, en concreto por la poesía. A partir de los 20 años publicó versos y artículos en las revistas *El Llamp* (donde conoció a Artur Bladé i Desumvila y a Salvador Estrem i Fa), *La Rinada* y *Tivissa*.

En 1926 fue premiada en un concurso femenino de poesía. Su vida fue trastocada por la guerra civil. Pese a todas las trabas que sufrió hasta su muerte, nunca dejó de escribir.

Excepto el legado que se ha recuperado en revistas y el libro de poesía *Cantan las golondrinas*, su obra se ha perdido. Según varios testimonios, escribió, como mínimo, la obra de teatro *El collar de la leona*, la novela costumbrista *Tierra de lobos* y el guion radiofónico *Bandera blanca*. No se han podido encontrar los originales.

ABSTRACT

Maria Serres was born in La Serra d'Almos in March 1901 and soon came to love literature, specifically poetry. From the age of 20 she published verses and articles in the magazines *El Llamp* (where she met Artur Bladé i Desumvila and Salvador Estrem i Fa), *La Riuada* and *Tivissa*. In 1926, she won a prize in a women's poetry contest. Her life was turned upside down by the Spanish Civil War, but despite all the obstacles she faced until her death, she never stopped writing.

Apart from the legacy recovered from the magazines, plus the poetry book *Cantan las golondrinas* (The Swallows are Singing), the rest of her work has been lost. According to various witnesses she also wrote, at very least, the play *El collar de la leona* (The Lioness's Collar); the *costumbrista* novel *Tierra de lobos* (Land of Wolves); and the radio script *Bandera blanca* (White Flag). The originals have not been found.

PRESENTACIÓ

En una reunió del consell de redacció, de la revista *Tartacó*, Encarna Codina va proposar preparar un article sobre Maria Serres, nascuda a la Serra d'Almos a principis del segle xx.² La pensada es va produir el dia de l'homenatge pels morts de la fossa comuna de la Serra d'Almos, el 16 de maig de 2010, quan durant el discurs es va explicar que només s'havia pogut trobar familiars d'un dels morts a la Guerra Civil, un soldat natural de Bolea, Osa... En acabar la cerimònia, Rosa Giné es va apropar a Encarna i li va comentar: de Bolea, com el marit de la Maria Serres...

"DE SEGUIT VAM
PREGUNTAR: QUI ERA
LA MARIA SERRES?
LA RESPOSTA LA
PRESENTAVA COM
UNA DONA UN XIC
ESTRAFOLÀRIA...,
A L'ANAR A COLLIR
OLIVES SEMPRE
S'ENDUIA PAPER
I LLAPIS I, SI HO
NECESSITAVA,
BUSCAVA UNA
OMBRA I ES POSAVA A
ESCRIURE. UNA ALTRA
ASSEGURAVA QUE A
L'ANTIGA BIBLIOTECA
HI HAVIA UN LLIBRET
DE POEMES SEU, PERÒ
ARA VES A SABER ON
PARA!"

Fig. 1. Ocell. Il·lustració extreta del llibre de poemes *Cantan las golondrinas*.

Teníem notícia del personatge des de anys enrere, quan la Carme de ca Cedó ens va prestar dos volums, amb la col·lecció completa, de la revista *Tivissa* dels anys 20 del segle XX. Al llegir-los, entremig de les referències a la Serra, ens va cridar l'atenció com s'expressava en dos articles signats per ella. De seguit vam preguntar: qui era la Maria Serres? La resposta la presentava com una dona un xic estrafolària..., a l'anar a collir olives sempre s'enduia paper i llapis i, si ho necessitava, buscava una ombra i es posava a escriure. Una altra assegurava que a l'antiga biblioteca hi havia un llibret de poemes seu, però ara ves a saber on para! I poca cosa més. Llavors, si volíem fer l'article, se n'havia d'esbrinar més. Era bona cosa contar amb la Rosa Giné de ca Pau, perquè la seva família havia tingut relació amb la Maria.

El tàndem Encarna-Rosa va començar a entrevistar familiars i gent propera que la van conèixer; si miraven en els seus àlbums de fotos, potser podríem posar-li cara... A poc a poc anaven apareixent els records, llocs com Madrid, Benissa, Barcelona..., de toreros, barraques, afusellaments, papers i més papers, cosidores, títols de novel·les i obres de teatre. A més, un exemplar del llibret de poemes *Cantan las golondrinas*, i la majoria definint-la com una dona avançada al seu temps.

El recull podia servir de punt de partida per preparar un apunt biogràfic, però necessitàvem més escrits. A la Biblioteca de Móra d'Ebre, vam trobar-ne algun a l'antiga *La Rinada*. D'allí vam anar a parar a Bladé i el seu llibre *L'edat d'or*, que ens va dirigir a *El Llamp* i a Estrem i Fa. Un contacte ens va parlar del web "Escriptores Republicanes", en què la Maria sortia referenciada. Navegant per internet vam veure el *Cantan las golondrinas* catalogat a la Biblioteca de Catalunya i a la del Congrés de Washington.

Ja no vam poder parar: havíem de recollir tots els textos que poguéssim i mirar de confirmar el que explicaven les fonts orals. Una cosa porta l'altra; els temes sobre els quals escriu la Maria mostren una idea del seu temps: feminisme, educació, dona, amb la sorpresa de pressentir una societat intel·lectualment més moderna que la generació posterior, marcada pel franquisme.

La proposta de l'article es va transformar en una exposició, acompanyada pel monogràfic de la revista *Tartacó*, més una edició facsímil de *Cantan las golondrinas*. La data de la inauguració de la mostra, el 23 d'abril de 2011, es va posar el nom de Maria Serres a la biblioteca de la Serra. El que us mostrem a continuació és un resum del material presentat aquell dia.

En l'article fem servir la forma plural perquè l'entendem com un treball col·lectiu i utilitzem la font en cos regular per als textos del monogràfic de *Tartacó*, la cursiva per a algunes reproduccions dels col·laboradors i destaquem les fonts orals amb citacions en paràgraf a banda.

Les fonts orals no les acompanyarà el nom de l'informant; per la manera com van anar les entrevistes, decidim posar les referències juntes, al final de l'escrit. Amb tot, potser per ser la primera entrevista, pel contacte proper amb la Maria i la seva bona memòria, qui ha aportat informació més extensa ha estat Teresa Giné (ca Laureano). Les altres fonts, a més de confirmar parts de la seva entrevista, han afegit matisos que hem intentat integrar en una transcripció conjunta de totes les veus.

MIRADA A LA DONA DE PRINCIPIS DEL SEGLE XX

La Serres fou una dona singular.³ No tant pel fet de ser escriptora sinó per ser-ho en el moment que ho fou. Perquè en aquells anys de començaments del segle XX, i molts dels que seguiren a la derrota republicana, en general hom esperava altres coses d'una dona, no que s'emboqués en aventures literàries. En general hom pensava que el paper de la dona a la societat era un altre. Però quin?

El poeta falsetà Salvador Estrem, catòlic de socarrel, va publicar l'any 1920 Les hores dolces, un recull de poemes entre els que hi figurava el poema Marieta-Marió, la noia de la qui diu, amb un to d'admiració, coses com:

M'han dit que vas molt a missa,
que hi estàs amb devoció [...]
Sé que als teus pares estimes,
obeint amb submissió,
que saps cosir bé la roba,
i fer puntes de fistó. [...]
Sé que tens neta la casa,
endreçant de bo i millô [...]

És a dir, la dona virtuosa era la dona catòlica, devota, que tenia cura de la família i de la casa.

Al 1930, Hermenegild Pellejà, falsetà nascut al 1896, ens donava aquesta imatge de la dona model:⁴

Aquella vida exemplar, encapçalada pel pare, que era un home, això és, tot un home, i la mare, aquella típica dona de sa casa, que tant cuidava de la cuina com bordava, cosia o planxava: que curosament penjava les pomes, peres i raïms a les bigues del sostre, arrugada fruita que anaven els petits a beneir el dia de Sant Blai, com passava bugada, feia bunyols i confitura de totes menes; que anava a missa primera i educava cristianament els fills; aquella dona que sols insinuava els molsuts pits per alletar l'infantó de ses entranyes; aquella dona que no mostrava més colors a la cara que els que la modèstia o la salut li feien eixir...

Aquest era el paper que es reservava a la dona: cuinar, brodar, cosir, planxar, alletar els fills...

La Serres es va criar en una societat que majoritàriament pensava tot això de les dones. I, malgrat tot, ella fou diferent. Va ser capaç, com altres dones, de trencar amb tota aquesta ideologia que la condemnava al silenciós treball a casa i demostrar que les dones també podien fer altres coses. Així, la Serres va posar el seu granet de sorra en el que s'ha vingut a conèixer com l'alliberament de la dona.

"VA SER CAPAÇ, COM
ALTRES DONES, DE
TRENCAR AMB TOTA
AQUESTA IDEOLOGIA
QUE LA CONDEMNAVA
AL SILENCIÓS TREBALL
A CASA I DEMOSTRAR
QUE LES DONES
TAMBÉ PODIEN FER
ALTRES COSES. AIXÍ,
LA SERRES VA POSAR
EL SEU GRANET
DE SORRA EN EL
QUE S'HA VINGUT
A CONÈIXER COM
L'ALLIBERAMENT
DE LA DONA."

MARIA SERRES I MARGALEF (1901–1963)

El context social i polític dels primers anys de vida de l'escriptora

Maria Serres neix a la Serra a les 4 de la tarda del diumenge 31 de març de 1901, filla de Joan Serres Castellví i de Concepció Margalef Borrell. Més endavant, el matrimoni va tenir dos fills més, Mingo, nascut al 1908, i Mercè, nascuda al 1910.

Durant els primers anys del segle xx la dona era intel·lectualment considerada un ésser inferior a l'home. Les convencions sobre la dona la destinaven cap a l'entorn del sentiment, l'afecte, la maternitat i la família, totes d'àmbit privat. A l'home li corresponia la raó, la consciència, el món laboral, la política i cultura, les d'àmbit públic. Per tant, les dones enfocaven la seva vida a fer d'esposa i mare i l'educació tenia aquest objectiu.

En aquells anys l'ensenyament s'impartia per separat nens (llegir, escriure, comptar) i nenes (labors, religió, llegir, escriure). A la Serra els nens anaven a "estudi" i les nenes a "costura".

De petita la Maria va destacar en els estudis, les labors i el cant i, des de ben aviat, va sentir interès per tot allò relacionat amb l'aprenentatge. Buscava el contacte amb les mestres, rebia la seva aprovació i potser la esperaven a continuar els estudis.

El seu pare, d'acord amb el pensament de l'època, no trobava bé que una noia volgués estudiar per a mestra, i es va veure abocada a una de les poques opcions laborals que tenia la dona rural: aprendre a cosir.

Però l'any 1913, s'inaugurà a la Serra la Sociedad de Obreros y Agricultores, que a més de servir de punt de reunió per a les reivindicacions obreres, oferia esbarjo i relacions socials. La cultura a l'abast de tothom era un dels seus ideals i la procuraven amb la subscripció a publicacions, la creació d'una biblioteca i també l'assaig i la representació d'obres teatrals. Els camperols hi anaven al vespre, on feien tertúlia, llegien o jugaven a les cartes, etc. Tot aquest moviment comportà durant els anys 1916 i 1917, la confecció des de la Serra, d'un periòdic anomenat *Voluntad*, que coneixem gràcies a notícies i referències en altres publicacions de l'època.

Fig. 2. Maria Serres Margalef, 1924? Arxiu particular Núria Rius Bargalló (Flix), neta de la seva germana Mercè

A la publicació *Vida económica de Tarragona. Reus, Cámaras de Comercio y Navegación*. 1917, en la secció de les revistes publicades a la província de Tarragona, hi ha una taula amb l'any de l'inici de publicació, el nom i el municipi a què pertany. En el nostre cas hi posa: "1916 - *Voluntad* - Tivisa". La Serra és pedania de Tivissa i per a la història *Voluntad* sempre hagués estat vinculada al municipi, si no tinguéssim la Maria:

A *El Llamp*, del 15 de febrer de 1924 - núm. 63, l'article amb títol "Campionat de foot-ball..." acaba amb aquest paràgraf:

¿Ahont són aquell estol de nois intel·lectuals, orgull de nostra Serra i enveja dels pobles del entorn? Ahont son el periòdic, la revista, el llibre que estàvem acostumades a veure a les mans dels nostres propagadors de tot lo que vulga dir cultura, ¿Hau fugit? Sí; han fugit; els llibres el periòdic, etc., queden ben trepitjats a impuls del cop de peu del jugador del foot-ball.

L'article no deu agradar als esportistes i més endavant se'n publica un de rèplica a la Maria. Ella contesta i, potser conscient de viure sota la dictadura de Primo de Rivera, nega el que ha afirmat en el paràgraf anterior: En el *El Llamp*, de 15 de maig de 1924, en l'article titulat "Comerciant de pilotes", es troba el paràgraf següent: "I no vaig referir-me a *Voluntat* segons en Miquel Navarro. De tota manera la vàlua moral de'l que fou son director, en Josep C. Nolla és molt considerable." Josep Casado Nolla va ser un dels fundadors de la Sociedad de Obreros y Agricultores i va estar molt actiu en la vida política de la Serra fins al 1939, quan s'exilià a França.

Per tant, ens podem imaginar la Maria adolescent, àvida d'aprendre, en un ambient que li permet aconseguir lectura, llibres, diaris i debat. Llegeix i escolta i, a poc a poc, va formant-se opinió del món que l'envolta.

La vocació literària de Maria Serres. Les col·laboracions a la premsa comarcal i la seva posició en un món literari eminentment masculí

Una de les seves millors amigues era la Roseta de ca Bep, anaven juntes a cantar a missa i continuava cosint; però el que li agradava més era escriure.

En aquells anys a les publicacions periòdiques era habitual trobar col·laboracions de cartes de lectors donant la seva opinió o polemitzant amb algun dels escrits publicats. Una manera de posar en pràctica el seu neguit literari va ser escriure cartes; escrivia cartes sobre qualsevol tema, dirigides a persones i potser altres a periòdics. Una actitud com aquesta demostra necessitat d'expressió, ganes de participar i d'incidir en la realitat.

EL LLAMP

El Llamp és una publicació quinzenal de Gandesa de caire catalanista que va iniciar-se el 15 de juliol de 1921 i va continuar sense interrupció fins al gener de 1934, tot arribant a un total de 300 exemplars. Tant *El Llamp* com altres publicacions de l'època estaven a l'abast perquè circulaven amb facilitat entre les poblacions de les comarques properes a partir de subscriptors, particulars o d'entitats socials.

Fig. 3. *El Llamp*. Digitalització
XAC Premsa

El primer escrit que hi trobem de la Maria es publica en el número 12 del desembre de 1921. És un poema que té com a títol “Estimà i no sè estimada” i el signa com MS. Pensem que podria haver-lo enviat esperonada pel seu interès per l’escriptura, però mantenint un cert anonimat. En l’escrit comença a apuntar tota la passió, vehemència i exaltació amb què acostumava a expressar-se en les seves col·laboracions, fins l’any 1927.

Entre les quaranta-una col·laboracions trobades a *El Llamp* hi ha dotze poemes; la resta són articles d’opinió, i algun d’escadusser com a reportera. En el número del 15 de desembre de 1923 publica un escrit titulat “Guerra al feminisme” i és reproduït íntegrament el 12 de gener de 1924 al *Diari de Sabadell*, amb un comentari afegit: “Com a nota curiosa, donem a la publicitat aquest article d’una sinceritat admirable, però qual criteri nosaltres no compartim en la seva totalitat.”

En els articles d’opinió, defensa l’educació, la lectura, el pacifisme i a la dona. Els seus arguments en suport de la dona poden presentar-se com contradictoris quan ataca al feminisme d’elit amb el mateix fervor que les idees que porten la consideració de la superioritat de l’home. Per a ella, sembla que la igualtat dels gèneres és natural i intrínseca, les diferències aparents són culturals i productes de la ignorància.

Una característica en *El Llamp* són la dedicatòries o les controvèrsies que es donen entre els mateixos col·laboradors. Així, en diversos exemplars correlatius es pot llegir una contesta, una rèplica o una contrarèplica. La Maria no va estar aliena a aquesta particularitat i entre els diversos exemplars es pot trobar dedicatòries a, i de, Víctor Ferrús o Bladé i Desumvila. Va mantenir també alguna polèmica, com la provocada per les seves opinions adverses al “foot-ball”, tot comparant-lo amb el circ romà, usat per desviar l’atenció del poble; en el seu cas, de la guerra al Marroc. Altra, amb un col·laborador ocasional del Pinell, per atrevir-se a definir com “odalisques” unes companyes de viatge i també amb un tal Pallarés, que, en un article en tres capítols, criticava les dones per voler portar els cabells curts.

L’agost de 1925 va entrar a col·laborar-hi Salvador Estrem i Fa, poeta del Priorat, amb qui a finals de 1926 suposàvem que havia tingut alguna diferència literària. Les col·laboracions de la Maria es van anar espaïant fins a abandonar *El Llamp* a mitjans de 1927. Els casos de Bladé i Estrem i Fa els documentem més endavant per la importància que han tingut en la nostra recerca.

LA DONA CATALANA

El text extret de l'article "*La Dona Catalana*: una proposta de literatura popular", d'Elisabet Nualart, Eulàlia Trius i Manel Xicota, ens serveix per il·lustrar aquest apartat:

En la diversitat editorial i cultural dels anys 20-30 i paral·lelament a les col·leccions de novel·la rosa d'aquell moment, apareix, el 9 d'octubre de 1925, la revista *La Dona Catalana*. Subtitulada *Revista de Modes i de la Llar*, surt amb periodicitat setmanal fins a finals del desembre de 1938. El seu format és de 31,5 x 22 cm, conté nombroses il·lustracions a dos colors i fotografies i editava també novel·les de fullató.

La Dona Catalana és una revista que té una clara intenció moralitzant. Publica "sana literatura" que pugui llegir tota la família, aconsella en tots els aspectes de la vida de la llar (cuina, decoració, moda, educació dels fills, relació entre els esposos, etc.). Pretén, alhora, distreure, informar i ésser útil tant a la mestressa de casa que té cura fidelment del marit i dels fills, com a la dona que treballa.

Al número 15 surt per primera vegada el projecte de realitzar un concurs de poesia per a lectores. La redacció s'encarregarà després de seleccionar, d'entre les poesies que vagi rebent, totes aquelles que siguin publicables. En el moment de cloure el concurs un jurat determinarà d'entre totes les publicades les cinquanta composicions millors, que seran recollides totes juntes en un volum dins la biblioteca *La Dona Catalana*.

L'any 1926, els poemes "Sot d'amor" i "Afanys" de Maria Serres van ser escollits en el Primer Premi de Poesia de la Dona Catalana i publicats als números 31 i 35. Més tard, juntament amb les altres seleccionades, formen part del primer volum de la biblioteca de *La Dona Catalana*, titulat *Llibre d'or de la poesia femenina*.

ARTUR BLADÉ I DESUMVILA

Benissanet, 2 de març de 1907 – Barcelona, 23 de desembre de 1995. Fou un periodista i escriptor català. Com a periodista, abans de la guerra civil, col·laborà a *El Llamp*, de Gandesa, *La Rinada*, de Móra d'Ebre i *Tivissa*, de Tivissa. Després va escriure a *Foment*, de Reus, *L'Avançada*, de Tarragona, *L'Opinió*, de Barcelona, així com a *Lluïta*, de Tortosa i *L'Ideal de l'Ebre*, de Móra d'Ebre. En acabar la guerra civil s'exilià a Mèxic.

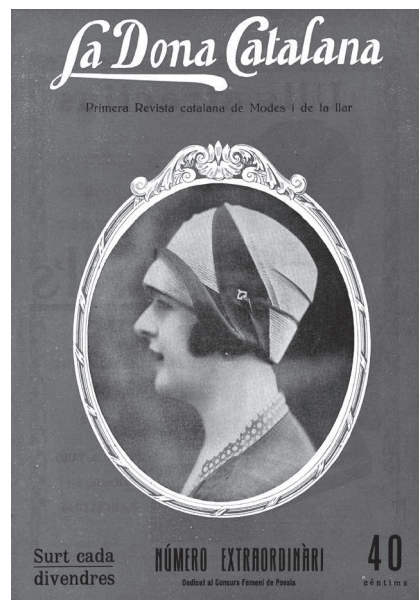

Fig. 4. "La dona i la poesia".
La Dona Catalana, núm. 77
(extraordinari) (24-III-1927).
Arxiu Històric de la Ciutat
(Casa de l'Ardiaca) [Barcelona]

Fig. 5. Artur Bladé. Digitalització
XAC Premsa (*Gent del Llamp*,
núm. 180. 31/12/1928)

Artur Bladé ha estat fonamental per a la nostra cerca, tant per anunciar-nos que la Maria escrivia habitualment a *El Llamp*, com per descobrir-nos el tendre record que guardava d'ella. Es pot comprovar en un text seu publicat els anys 80 a la revista *Alhora* de Gandesa, on parla de la seva primera col·laboració a *El Llamp*, un poema titulat “Nit grisa”. Al paràgraf següent continua:

A “Nit grisa” va seguir un altre vers del mateix estil —publicat, és clar, en un altre número— que duia aquest títol: “A una desconeguda”. Una desconeguda que no era altra que Maria Serres, que vivia a Serra d'Almos, i col·laborava sovint a *El Llamp*. També ho feia a base de versos. Recordo que m'havia impressionat un poema seu, “Flor d'obac” en què es planyia de l'existència. Érem així en aquella època. Aquella “flor” entre muntanyes, i més aviat situada a la banda ombrívola, pretenia ser una imatge d'ella mateixa. Per cert que, poc després de la publicació del meu segon vers, la poetessa, que havia intuït que era ella la inspiradora, baixà a Benissanet, amb uns amics, per tal de conèixer-me. En veure'm, no dissimulà la seva sorpresa. —“Però, vós sou l'autor de «Nit grisa»?” (El tuteig encara no s'havia posat de moda.) I afegí, decebuda: Jo us imaginava més vell... vull dir menys jove.— I que em sigui perdonat el record d'aquesta anècdota, no sols en memòria de Maria Serres, que fou certament malaurada i morta ja fa anys, sinó com una mostra de la psicologia que imperava entre els lletraferits novells del anys vint.

Al llibre d'Artur Bladé *L'edat d'or*, escrit els anys 50 del segle XX, fa un record dels companys d'*El Llamp* amb un paràgraf similar a l'anterior dedicat a la Maria. Un poc més endavant en una nota a peu de pàgina escriu:

Jo vaig deixar de col·laborar a *El Llamp* vers al 1930. No sé si encara sortia al 1936. En tot cas, fou durant els primers temps de l'època apocalíptica que Salvador Estrem i Fa i Abdó Barceló foren immolats. Dels altres amics no n'he sabut mai més res, tret de Maria Serres, de la qual vaig rebre una carta, ací a Mèxic, l'any 1955. M'explicava la seva vida a la Serra d'Almos, vídua, amb una filla... Una carta molt trista. (*L'edat d'or*, p. 237)

Trobar “Flor d'obac” va tornar-se una obsessió, fins que ho vam aconseguir. En el monogràfic de *Tartacó* de 2011 vam malinterpretar les paraules de Bladé pensant que el poema dedicat havia d'anar forçosament després de la publicació de “Flor d'obac” i apuntàvem el seu sonet “Flor del cor” (15 de setembre de 1924) com a resposta al de la Maria. Aquests dies, repassant la documentació, hem comprovat la nostra errada al localitzar el poema “A una desconeguda”. Per tant, la seva admiració per ella era anterior a “Flor d'obac”!

Fig. 6. Dona. Il·lustració
extreta del llibre de poemes
Cantan las golondrinas.

FLOR D'OBAC

*Sota rocosa cresta solitària
d'ont ix guspir pregon
dels udols del llopam unes vegades,
altres xisclar del corb,
s'esbat entre les punxes
nissaga d'una flor.*

*Creixi tota soleta
la més sola del món,
a ran mateix de roques
garlanda de l'entorn,
si esberla l'obagada
argolla d'altre jou,
ombrina comalada que aponenta
esquitxos d'or que llenxa un bes del Sol!*

*Jamai me la guarní brostada tendra,
cenyint-li amb molça verda el rònc tronc
i en vers la fondalada
que hi guaita l'horitzó,
la fulla esmortuïda
rodola solc en solc,
li ha feta una ferida
l'esquerp que enlaira un roc...
sos brassos roquerosos i arrenquisos,
malmeten fins les fulles de les flors.*

*Ara, desmaïa, mora,
nafrat i trist el cor,
no té mainatjerries
que esvernin a sos flors,
ni té enfilall que's moga
per a cercar consol,
mal hagi fins la cresta amagadissa
del bes daurat que llenxa un raig del sol.*

*Mora sota l'engrunds, silenciosa,
quietona, poc a poc,
mora confosa i sola
tristoia, pobre flor,
no té mes brassos que la branca seca,
que li fereix el cor,
no té ni la carícia falaguera
del bés d'un raig del sol!*

Maria SERRES

(El Llamp, 30 de juny de 1924)

*A una desconeguda
que simpàtica resulta.*

SONET

*Dedico avui mos versos a una dona
que mereix especial predilecció,
jo li guardo una ferventa estimació
com a dona, poetisa i escriptora.
No'm coneix ella a mi, ni jo conec a ella,
solament la llegeixo, quan l'ocasió es presenta,
sos articles simpàtics, d'ideologia ardenta
llençen aroma clara, de que és genial donzella.
No sé si és per instint o sigui pe'l que vulgui
li guardo dintre l'ànima una floreta tendra
que per sortir-ne pugna, i jo no vull que surti.
Qui sap, ta decepció, faria tornar cendra
lo que ara n'és floreta. L'incògnit vull guardar,
¡Oh Poncelleta mèva! ¡No vulguis esclatar!*

ARTUR

Benissanet, març

(El Llamp, 15 d'abril de 1924)

Fig. 7. Il·lustració Joan Miró Oró

SALVADOR ESTREM I FA

Falset, Priorat, 1893 – 14 de setembre de 1936. Polític, intel·lectual i periodista del Priorat. Va desenvolupar la seva tasca literària a Falset i comarques circumdants durant els anys 20 i 30 del segle XX, tot fent llibres d'assaig, poemes i articles periodístics. Va col·laborar amb les revistes *Priorat* (que va dirigir en la seva tercera etapa), editada a Falset, i *El Llamp*, editada a Gandesa. Quant a l'obra, en poesia va publicar alguns reculls, i també fou força variada la seva obra en prosa. A *La Gent del Llamp* (1929) fa un report biogràfic dels seus companys en l'edició de l'històric setmanari gandesà. Fou assassinat al 1936 per l'escamot revolucionari conegut com la Brigada de la Mort.

Estrem i Fa ha estat una sensació completament contrària a la provocada per Bladé. A l'assabentar-nos que havia publicat *La Gent del Llamp*, vam mirar si havia alguna semblança dedicada a la Maria. La nostra sorpresa va ser gran al veure que no hi sortia, però en parlava. En l'apartat dedicat a la col·laboradora "Monserratina" escrivia:

Els d'*El Llamp*, acostumats com ja estem a la companyia de la dona, ens vindria de nou el saber-nos passar sense la seva presència i la seva fragància, que és potser l'única cosa que ens fa fer una mica de bondat. Des que jo sóc membre d'aquesta família més o menys periodística n'havem tingudes tres, de dones. L'una va morir, i no la pogué conèixer altrament que a través de les seves proses i els seus versos que eren tota una esperança de poetessa. L'altra, era una prosista poc digerible i una poetessa irregular que per culpa d'un desgraciat sonet que li condemní ens tinguérem sovint la sarpa a la grenya com dues males bugaderes. Em va trobar l'ànima baixa i fosca i va renyir amb mi. Ens va deixar. Adeusiau!

Més endavant, la curiositat sobre l'esmentat sonet ens obliga a una nova cerca i se'ns obre *El Llamp* del 31 d'agost de 1926, en què l'article d'Estrem i Fa "Impressions d'un viatge. Segona tanda" narra una visita a Gandesa, acabada amb un dinar de celebració pel cinquè aniversari de l'aparició d'*El Llamp*. Aprofita l'esdeveniment per fer un petit retrat dels redactors asseguts a taula. La descripció que fa de dos dels comensals ens descobreix que la discòrdia entre l'Estrem i la Serres venia de lluny:

Maria Serres. Menjant, resulta una llepafils. Agredeix contra mi per no haver-li inserit —quan jo era redactor literari de *Priorat*— un sonet que no sonava prou bé. M'acusa de que no entenc res de literatura, i té tota la raó. Després canta i lloa la dona —és clar— i no tasta quasi res.

[...] Ramon Sedó. Té un aire monacal en el menjar. Ho fa amb veritable devoció. Sembla que acompanya el dinar amb un cant interior litúrgic per a cada plat. Lloa el peix i detesta la carn. Col·locat al marge de tota qüestió no hauria dit res si no fos per deturar l'ofensiva de Maria Serres contra mi, i evitar la meva defensa.

Probablement Maria Serres s'atreveix a atacar Estrem i Fa, dolguda per negar-li la publicació del seu poema i segura del seu valor com a poetessa per la seva recent selecció en el Primer Premi de Poesia de la Dona Catalana.

La sornegueria del poeta del Priorat és doblement implacable, primer en el retrat de la Maria, tot descrivint el motiu per la no inserció del poema: "un sonet que no sonava prou bé". Segon, en el retrat de Ramon Sedó, tot aprofitant la seva intervenció per tornar a fer aparèixer la Maria i la seva ofensiva: "contra mi, i evitar la meva defensa". Deu ser aquest relat el preludi del "a la sarpa i la grenya" que ens apuntava més amunt?

Nosaltres havíem suposat que la condemna s'havia produït entre 1926 i 1927, però l'article indica dates més antigues. Dues notícies dins *El Llamp* ens hi van apropant. La primera en la secció *Noticiari de Tot Arreu* del núm. 28, de 31 d'agost de 1922, en què es pot llegir:

Han visitat la nostra Redacció els nous i valents confreres *Priorat* de Falset, *Sagarra Nacionalista* de Santa Coloma de Queralt, i *El Baluart*, de Sarrià. Gustosos hi deixem establert l'intercanvi.

La segona, en la mateixa secció del núm. 59, de 15 de desembre de 1923:

Per ordre de l'autoritat governativa, ha estat suspesa la publicació del setmanari infantil *La Mainada*. Així mateix ha estat suspesa també la publicació quinzenal *Priorat*, de Falset.

Les notícies clarifiquen la segona etapa de *Priorat*, d'agost del 1922 al novembre de 1923, anys en què Estrem i Fa era el redactor literari; per tant el fet era entre tres i quatre anys anterior.

Per si algun poema de la Maria coincidia amb el període, fem repàs dels seus textos amb la sorpresa de trobar en *El Llamp* de 31 gener 1923 el sonet "Desitjos". Segons la data de publicació, podria ser aquest el sonet maleït!?

Pel que sabem, és la tercera vegada que la Maria apareix a *El Llamp*, 15 dies abans li han publicat un article titulat "Coses de la guerra". Seguint amb les suposicions, després del desengany amb *Priorat*, decideix enviar-lo a *El Llamp* conjuntament amb l'article?

Fem un cop d'ull al poema:

DESITJOS

(SONET)

Voldria que'ls teus ulls m'il·luminessin
camí d'endurrials o dolç camí,
embats, glòries o enganys del teu destí,
voldria que al meu pas s'entrebanquessin.
Voldria que'ls teus braços em lliguessin
amb ferm hospitalatje d'un sentí,
la son que'm venç i guanya al bell matí
que tos petons suaus la despertessin.
I en tant que transcorreixen de ma vida
les malles d'una xarxa sens dolçor,
quan vegis la meua ànima enristida,
l'absència sentirà del teu amor.
Voldria, vida meua, jo voldria...
;del teu cor i el meu cor, fer-ne un sol cor!

Maria SERRES

El Llamp publica el poema sense espais entre les dos quartetes i els dos tercets que componen un sonet. La lectura va més o menys fluida fins a ensopegar cap al final. Aquell verb hauria de canviar de temps...?, l'últim vers és massa llarg...? El problema sembla estar en el fet que la penúltima estrofa per coherència hauria de tenir quatre versos, tot convertint la composició en un grup de tres quartetes més un redolí. Si estem encertats, formalment no és un sonet, però pensem que Estrem i Fa el rebutja tant per la forma com pel fons.

Com que el portal XAC Premsa té digitalitzat el periòdic *Priorat*, tan sols queda repassar-lo per si conté nova informació. En la secció *Correspondència* del núm. V, del 15 d'octubre de 1922, podem llegir:

A V. Marsà. Rebut els seus treballs, queden obertes aquestes planes a sa col·laboració, que imprimirà forta idealitat al periòdic. —C. F. Porrera. Mercès pel seu escrit que anirà el número pròxim. —H. P. Barcelona. El seu primer treball queda en cartera. —M. S. Serra d'Almos. Rebuda la seva, ens atenim a lo exposat en la nostra.

Clarament, imprimir “forta idealitat al periòdic” obre les planes a la col·laboració; per tant la “idealitat” de la Serres de cap manera coincideix amb els interessos del redactor literari de *Priorat*.

Poc més a afegir, queda confirmat el contacte entre ells només per carta i s'entén perfectament el significat de: “ens atenim a lo exposat en la nostra”. Però com esbrinar “lo exposat” sense tenir “la nostra”?

La Maria deixa d'aparèixer a *El Llamp* a mitjans de 1927; encara intervé en l'especial pel sisè aniversari del periòdic, el núm. 145, però en el següent, en les referències de la celebració, del dinar i dels col·laboradors, no se la menciona. En aquest interval potser concorda el comentari d'Estrem i Fa dedicat a ella: “Em va trobar l'ànima baixa i fosca i va renyir amb mi. Ens va deixar. Adeusiau.” No és fins a finals de març del 32 que torna a col·laborar amb un escrit fet des de Madrid.

Fig. 8. *La Riuada*. Digitalització XAC Premsa

LA RIUADA

Segons *La premsa i les publicacions periòdiques a la Ribera d'Ebre* de Josep Sánchez Cervelló i Cinta Margalef *La Riuada* és:

Revista quinzenal de Mora d'Ebre, que es va publicar per primera vegada a principis de juliol de 1927. La manca d'un arxiu o col·leccionista que hagi recollit tots els exemplars n'ha dificultat l'estudi. De 1930-1931 es publicava sense periodicitat fins que va desaparèixer.

Nasqué lligada a les escoles del Centre Instructiu i Democràtic de Móra i al seu mestre Martí Rouret i Calloll.

Estant prohibits els escrits clarament polítics durant la dictadura primoriverista, la seva tasca s'orientà bàsicament a difondre literatura en prosa o en vers i la reproducció d'articles de figures consagrades en la literatura catalana, entre d'altres Àngel Guimerà, Rovira i Virgili, Josep Carner, Víctor Català, etc.

Els pobles dels que hi ha més informació són: Móra la Nova, Benissanet, Corbera d'Ebre, Pobla de Massaluça, Serra d'Almos, Ginestar i Tivissa, encara que també n'hi ha d'altres. Les col·laboracions en vers de desigual qualitat són presents en quasi tots els números.

A *La Rinada* es poden trobar dos poemes i quatre articles d'opinió signats per Maria Serres.

TIVISSA

Novament ens referim al llibre *La premsa i les publicacions periòdiques a la Ribera d'Ebre* de Josep Sánchez Cervelló i Cinta Margalef, que sobre el periòdic ens diu:

Una de les revistes més apassionants de la Ribera, tant per l'elegància de la seva elaboració, com per la pulcritud i correcció de les plomes que hi escrivien. S'inicia l'agost de 1928 i desaparegué el desembre de 1931.

Obra d'un equip de tivissans il·lustres que decidiren, experimentalment, llançar la publicació. La seva finalitat esperonar la vida cultural, política i econòmica del municipi de Tivissa i els pobles agregats: Serra d'Almos, Darmós i Llaberia, que en conjunt era aleshores el més poblat de la comarca.

Va ésser un instrument de divulgació literària de primera magnitud, reproduint treballs de gran qualitat, la major part de gent de la comarca, cosa que revela un insospitat moviment cultural en una zona pagesa, del interior del Principat i mal comunicada.

La seva veritable raó de ser era la informació local, el moviment pro-escola, decisions i acords de l'ajuntament, successos, entrevistes a personatges rellevants, festes, esdeveniments, etc.

Escrita en català, excepte la informació del consistori feta en castellà pel secretari que també exercia de censor.

A *Tivissa* es poden trobar dos articles d'opinió signats per Maria Serres.

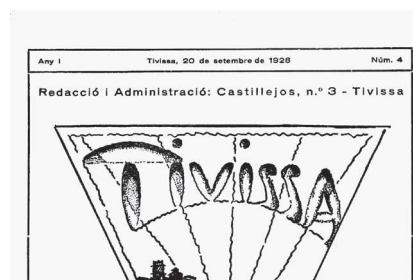

Fig. 9. *Tivissa*. Digitalització XAC
Premsa

Les cartes d'amor, el casament i el periple per Espanya de la Maria Serres

Mentrestant la Maria col·laborava a *El Llamp*, s'escriviva amb un germà del Arturo de ca Biló de Darmós, de nom Josep Ma, que estava de servei militar a l'Àfrica. Aquest xicot deixava llegir les cartes a un amic que va fer al seu destí, Alberto Lafuente, natural de Bolea, un poble molt prop d'Osca. A l'Alberto li va agradar la manera d'expressar-se de la Maria, li va demanar l'adreça i es van començar a escriure.

A la pàgina 7 de *La Vanguardia* del 15 d'octubre de 1924, entre els noms dels soldats que demanen "madrina de guerra" està el d'Alberto Lafuente Labarta, de la companyia mixta de sanitat militar, de Melilla.

Un mes i mig més tard, a *El Llamp* del 30 de novembre de 1924 apareix un article de la Maria dedicat: "Al meu fillol de guerra Albert Lafuente".

Les fonts orals ens aporten més informació sobre com avança la relació:

La correspondència entre la Maria i l'Alberto continuava i ell insistia en conèixer-la; ella ho allargà una mica, fins que ho va acceptar i van concertar el dia i l'hora en que arribaria amb el tren ràpid a Móra. La seva amiga Roseta de ca Bep la va acompanyar a peu fins a l'estació de Móra per rebre'l. La Maria el primer que li va preguntar al baixar del tren va ser: —Alberto, t'he decepcionat? —Per què m'has de decepcionar? —li va contestar. —Perquè soc molt petita. I ell respongué: —No, no m'has decepcionat, jo m'he enamorat de tu pel que m'has escrit, m'ha agradat molt—. Es van veure tres vegades i es van casar.

La data de la boda no la sabem, però en la revista *Tivissa* del 20 de maig de 1929, hi ha una nota d'enhorabona per l'enllaç entre la Maria i el senyor Lafuente, desitjant a ella que trobi plaent la seva nova residència.

Bolea és una localitat de la comarca Foia d'Osca (província d'Osca) que pertany al municipi de La Sotonera, que amb 566 habitants (2008) n'exerceix la capitalitat. Es troba a 19 km al nord-oest d'Osca i a 627 m sobre el nivell del mar, sobre una altura que té vessants a nord i sud.

Després de la boda van anar a viure a Bolea. Al principi ella es trobava ofegada perquè el poble era molt petit i aïllat, a més la relació amb la sogra va ser molt desagradable.

Ironies del destí: en un dels últims escrits a *El Llamp*, titulat "La sogra" defensava aquesta figura, generalment detestada. Estava dedicat a la mare de l'Alberto.

Per aquestes desavinences, ben aviat es van traslladar a viure a Osca capital, al carrer del Padre Huesca 39. L'Alberto treballava de practicant i en breu començaren els preparatius per a l'arribada de la seva primera filla.

Quan la data s'apropava, la Maria va escriure a la seva mare demanant-li que anés a cuidar-la pel naixement i que li portés un cabasset de terra de la Plana.

El dia 21 de gener de 1930 a la 1.30 h va nàixer Maria Montserrat Rita Lafuente Serres:

[...] i la seva mare, quan la va tenir en braços, va demanar el cabasset que li havien dut des de la Serra per posar-hi a sobre els peuetes de la nena amb la intenció de que la primera terra que trepitgés fos terra catalana.

A Osca, als anys 30 del segle xx, dels 242.958 habitants que tenia la província segons el cens de 1930, 14.632 corresponien a la capital. L'article "La dictadura de Primo de Rivera y la II República en Huesca (1923-1936)" de J.M. Azpiroz Pacual, ens dona més informació sobre el context polític de la ciutat:

El 12 de desembre de 1930, la insurrecció de Jaca va sorprendre la població d'Osca; si bé havia militars artillers al complot, pocs civils van participar en la conspiració. Osca va complir el paper de espectadora dels tràgics successos, que van succeir. Els seus habitants van observar el pas de les tropes procedents de Saragossa i d'Osca i com s'apostaven al turó de Cillas per a impedir que els insurrectes ocupessin Osca; al llarg del dia 13 van contemplar atònits com els ferits del tiroteig de Cillas eren traslladats a l'hospital.

El judici sumaríssim del diumenge 14 i l'execució dels capitans Fermín Galán i García Hernández, màrtirs per la República, va esglaiar a la població.

Els esdeveniments que van continuar amb intensitat des d'aquella data fins a la proclamació de la II República van donar molt protagonisme a l'Alt Aragó, que indubtablement es va convertir en bressol de la República.

En conseqüència, per les dates d'aquest fet, la Maria podria haver estat espectadora d'alguns dels fets de la insurrecció de Jaca, tot i poc temps després la situem a Madrid. Les fonts orals així ho indiquen:

Fig. 10. Maria i la Montsita, amb la seva germana Mercè. Osca, Parc Miguel Servet, tardor-hivern 1930. Arxiu particular Núria Rius Bargalló (Flix)

A voltants d'abril de 1930 Andrés Lafuente, germà de l'Alberto, va anar a Madrid per feina i en va trobar a una barberia prop de la plaça de toros de Goya. A primers de l'any 1931 a la barberia necessitaven altres empleats i l'Andrés va escriure a l'Alberto explicant-l'hi. A ell i la seva família els hi van fer el pes les condicions i a primers de febrer preparaven les maletes per anar a viure a Madrid.

La citació següent —extreta de l'article de Julio Montero i Javier Cervera Gil. “Madrid en los años treinta. Ambiente social, político, cultural y religioso”— ens permet entendre quin ambient va trobar Maria Serres quan arribà a Madrid:

La ciutat, en començar els anys trenta, es componia de zones de barriades populars al sud i a l'est de la ciutat, barris de l'expansió del segle XIX cap al nord i a l'oest amb una població socialment molt variada i amplis espais de descampats amb concentracions de barraques i d'habitatges de molt mala qualitat, sense serveis d'electricitat, clavegueram i aigua corrent en tots els extrems: nord, sud, est i oest.

El Madrid dels anys trenta és escenari de grans canvis. En primer lloc, de règim polític: la República va substituir a la Monarquia; també es va transformar la ciutat mateixa com a escenari urbà d'una nova època. En ella els intel·lectuals i la vida cultural, la nova classe política i la premsa viuen un vertigen en què els madrilenys de tots els barris i classes socials se senten protagonistes, a vegades sense voler-ho. Ens trobem en una ciutat carregada de noves energies que transiten antics camins, perquè el vell encara està present en la ciutat i manté amb eficàcia la seva resistència.

El dia 1 d'abril de 1931 el matrimoni signava el contracte d'arrendament d'un habitatge situat al carrer de Narváez 58 1r 4a; on van viure l'Alberto, la Maria i la Montsita, conjuntament amb l'Andrés i un cosí de Jaca, fins que un temps després la família Lafuente-Serres es va traslladar al número 8, baixos del carrer de Santiago Toledano, a tocar del col·legi Amador de los Ríos.

Per tant, probablement la Maria va estar entre els madrilenys que van celebrar la proclamació de la República el 14 d'abril de 1931.

A la barberia, molts toreros van formar part de la seva clientela; es respirava un ambient, si no més intel·lectual, sí de més nivell, els toreros eren considerats gent d'una certa elit. A Madrid a la Maria se li va obrir el cel, anava a tertúlies literàries i fins i tot va anar a la universitat. Va ser la època més feliç, estava estupendament bé.

El 9 de setembre de 1932 va néixer la Núria, la segona filla, que patia síndrome de Down. El dia 29 la van batejar a l'església de Nuestra Señora de Covadonga; van ser padrins de bateig el torero mexicà José Ortiz Puga i la senyora Maria Tejero.

Més endavant, l'Alberto sempre anava amb la Nuri al coll; la Maria s'aturava a parlar amb tothom i ell li deia: ¡Vamos! ¡Marcelino Domingo!

La Guerra Civil espanyola i la pèrdua dels éssers estimats

Entre el 17 i 20 de juliol de 1936 es va produir la insurrecció militar que va donar l'inici a la Guerra Civil. Malgrat el conflicte, al setembre la Montsita, filla de la Maria, començà les classes al col·legi Amador de los Ríos, però a causa de les bombes de l'aviació es plantejà la necessitat d'una evacuació. S'organitzà enviant els nens des dels mateixos grups escolars cap a zones més segures del Llevant i Catalunya. El primer contingent

d'infants evacuats de la ciutat de Madrid, la Montsita entre ells, va sortir cap a Benissa el dia 2 d'octubre de 1936 per allunyar-los dels continus bombardejos i de la ciutat assetjada.

El mes d'octubre, el general Franco inicià l'assalt a Madrid des de Toledo. Madrid, plena de refugiats, planteja un problema logístic d'abastiment alimentari; és bombardejada durament i regularment, mentre les milícies sense experiència s'estructuren sota el comandament dels generals Miaja i Rojo. Les tropes franquistes arriben a Móstoles, Leganés i Getafe el 4 de novembre. La ciutat és assaltada pel sud i per l'oest. El 6 de novembre el govern fuig a València, fora de la zona de combat. L'atac dels nacionals contra la capital és rebutjat en una ferotge batalla entre els dies 8 i 23 de novembre gràcies a l'arribada de tres mil membres de les Brigades Internacionals, els primers avions "Mosques" soviètics i el suport dels tancs. El 23 de novembre Franco renuncia a la conquesta ràpida de Madrid i decideix allargar la guerra, la qual guanyà per esgotament del bàndol republicà.

Aquesta situació porta l'Alberto a allistar-se com a sanitari dins l'exèrcit republicà. Probablement, a finals de 1936, la Maria i la Núria estan establertes a la Serra com a refugiades. Fonts orals expliquen que durant el conflicte va participar en mítings a favor de la República; això, a la postguerra, li va comportar certs problemes amb alguns elements conservadors del poble.

Podem afirmar, per un document del 28 de març de 1937, que la Maria recuperava la Montsita. Imaginem tots els passos que va haver de fer, en temps de guerra, perquè l'enviessin en tren "sola" des de Benissa fins a Tarragona per evitar la possibilitat d'adopció per part de la família acollidora o que fos enviada a Rússia.

Fig. 11. Asseguts, Alberto Lafuente, Maria Serres i el seu germà Mingo. Parc del Retiro de Madrid, primavera 1938?
Foto: arxiu particular dels descendents de Laura Ortega (Madrid), refugiada a la Serra durant la guerra.

Finalitzada la guerra la Maria i molta gent del poble anaven cada dia a mig camí de l'estació per esperar els que tornaven. Ella hi anava a esperar l'Alberto i pensava que el seu germà Mingo s'amagaria i no tornaria a la Serra per haver anat voluntari al front. Un dia va arribar el seu germà i ella li va preguntar: "I l'Alberto?" Mingo li va contestar: "Vindrà demà". Però ella va malpensar, i agenollant-se davant suplicava: "Digue'm on és l'Alberto!"; ell respongué: "Maria, anem cap a casa." Poc temps després d'entrar a casa seva es van sentir uns crits molt forts. Mingo li havia fet saber que a l'Alberto el van afusellar quan van entrar els nacionals; tothom va abandonar l'hospital i ell i alguns altres no van voler desatendre els ferits i van pensar que al ser sanitaris no els matarien, però els van matar a tots.

Després d'això l'únic suport que li quedava era Mingo, que havia anat a la Serra per comunicar-li personalment la mort de l'Alberto i consolar-la. Tan la seva germana Mercè a Flix, o la seva padrina de ca Pau, asseguda a la porta de ca Tite, el van advertir: "Mingo, fuig!", "Amaga't... o et mataran!"

A l'arxiu de Salamanca es pot trobar una carta de Mingo dirigida al ministre de Governació Ángel Galarza demanant un canvi de destí. L'escrit explica el seu voluntariat dins la columna que va sortir de Tarragona el 23 de juliol cap al front d'Aragó. Va ser ferit el 1 d'agost i va restar convallescent fins el 29 d'agost. Una vegada recuperat va ingressar a la columna Ortiz.

El dia 20 d'octubre de 1939, Mingo va ser afusellat a Tarragona.

La mort de Mingo la va enfonsar del tot; ella es va desesperar i no va tenir gaire ajuda.

La vida a la postguerra. Entre Barcelona, la Serra i Móra d'Ebre

La citació següent, extreta d'una font oral, ens parla de la primera estada de la Maria a Barcelona:

Poc temps després de la mort de Mingo va deixar les dues filles a la Serra, amb la seva mare Concepció i va anar a Barcelona per buscar feina. Com que sabia cosir va anar a casa d'una que li deien la Roseta de ca la Mariana, on cosien vestits per anar al Liceu, arreglaven la roba. Allí, una de les cosidores es va casar amb un italià, un altra tenia el nòvio a la División Azul i la Maria els hi feia les cartes; en una de les cartes comparava el manto de la Mare de Déu amb la División Azul.

Hi va estar un temps, però la seva mare va començar a no trobar-se bé. A mitjans de 1942, va tornar a la Serra.

El dia 2 de novembre de 1942 la seva mare va morir.

A la Serra va tornar a cosir. Malgrat totes les coses que li havien passat, aquella casa de costura era una alegria perquè sempre cantava. Cantava cançons de la Raquel Meller. Sempre estava contenta. Encara que va estimar molt el seu home i la Montsita, va tenir dos afectes principals en la seva vida: la literatura i la Nurieta. L'estimava molt, i intentava compensar el síndrome de Down tan profund que patia. Malgrat la misèria que va passar, amb la Montsita, del matí a la nit, estaven plegant olives, amb poc menjar, però primer eren les medicines de la Nuri, després el paper per escriure.

Fig. 12. Al centre la Maria; la Montsita i la Nurieta a la dreta de la primera fila, amb el grup de cosidores més dos acompanyants. Fotografia arxiu particular Núria Llaveria

Per motius de salut de la Nurieta, tota la família marxà a viure a Barcelona (sembla que a finals de 1945). Van instal·lar-se en una de les barraques prop de les cotxeres del tramvia de Sarrià, a la Diagonal (aquestes barraques van desaparèixer l'any 1952, per la celebració del Concili Eucarístic).

La Maria i la Montsita van entrar a treballar per les Benaïges, modistes de Barcelona molt reconegudes a l'època. A la Nurieta va ingressar a l'Institut Torremar de Vilassar de Dalt, un centre que es dedicava a la cura dels deficients mentals, va estar-hi fins la seva mort (1947?).

Passat un temps, la Montsita amb 19 anys (1949) va anar a treballar a Suïssa per mitjà de Teodoro Ahicart (resident a Suïssa de feia molt temps i amic de la Maria). Necessitaven una noia que parlés català per cuidar els nens d'algú també català. Va marxar amb 20 duros i un consell: que no es fies de cap home. A la Maria, la situació li va despertar algunes esperances pensant que la Montsita li podria enviar diners i ella escriure, però malauradament la Montsita tenia prou feina per anar tirant.

Després, la Maria va tenir la sort d'entrar a una casa de la burgesia catalana que es deien els Hospital, que eren una gent molt oberta, malgrat ser de dretes. Joaquín Hospital escrivia a *La Vanguardia*, i això li va ser glòria, parlar amb aquesta gent i tot això, i per ells que una noia que anava a cosir pogués parlar de tot... estaven encantats.

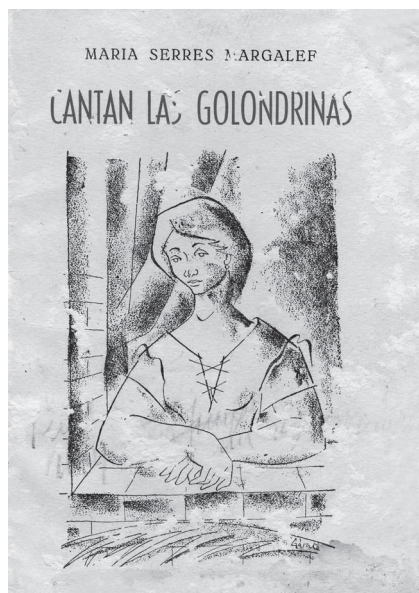

Fig. 13. Portada del llibre de poemes *Cantan las golondrinas*. Digitalització original de l'arxiu particular Montserrat Casadó (cal Ferreret)

A l'Hemeroteca de *La Vanguardia* es poden trobar articles de Joaquín Hospital Rodés sobre "Crónica Forense", a partir de mitjans de 1950.

En aquest període, l'editorial Rumbos de Barcelona li publicà el llibre de poemes *Cantan las golondrinas*.

Començada la dècada dels 50 la trobem vivint a Móra d'Ebre, vinculada al projecte de la ràdio. Tenim constància, per part de la Societat General de Autors (SGAE), que l'any 1951 va aprovar l'examen per ser considerada autora.

La SGAE no defensa el drets dels autors de les obres literàries, la seva funció és protegir els drets en el camp del teatre, la música i les creacions en el camp de l'audiovisual. Escriure un guió radiofònic entra dins de les competències de l'SGAE i en el cas de la Maria, la seva certificació com autora coincideix amb el període en què Ràdio Móra emetia les novel·les radiades de producció pròpia. Només coneixem el nom d'una obra seva emesa: *Bandera blanca*.

Malauradament, a finals dels 50, principis 60, la vida de la Maria entra en declivi.

Quan la Montsita es va casar, la Maria va anar cap a Suïssa, però no va anar bé i va tornar (anys 58-60). Llavors, va començar el seu "declive". Després ja va tenir la mala sort que cap al 60 anys va agafar l'Alzheimer i la padrina de ca Pau li va buscar per anar a Tortosa a les Hermanitas i d'allí va anar al Pere Mata.

La Maria va ingressar al Pere Mata de Reus el 24 de març de 1962 i el seu estat es va anar agreujant fins a la seva mort, el dia 8 d'abril de 1963.

Fig. 14. Tinter. Il·lustració extreta del llibre *Cantan las golondrinas*

El valor literari de Maria Serres i la seva obra no publicada

La vicissitud de la guerra i la seva vida posterior semblen deixar la part d'escriptora com una anècdota, ja que només tenim el llibret *Cantan las golondrinas*. Tot el que apuntem ara, pel que sabem, està perdut.

Teresa Giné i Josep M. Caballero ens diuen:

Les novel·les les va escriure durant molt temps; a la Serra acabava el *Collar de la leona*, que era una obra de teatre.

Tierra de lobos era una novel·la costumista, inspirada en la comarca i explicava intrigues entre la gent, però no va arribar a publicar-se. Ella afirmà en alguna conversa que estava en tractes amb uns editors i que hi havia possibilitats que tirés endavant. Sobre la novel·la tenia molt interès a remarcar

que no narrava fets reals de la comarca. Això passava entre els anys 52 i 54, la vaig llegir i l'hi vaig tornar. Estàvem al foc de ca Pau, només en tenia 2 exemplars.

S'hi han d'afegir, també, a més dels guions radiofònics, els poemes, esborranys i projectes que degué realitzar, segons ens mostra la quantitat de paper que traguava. Les fonts orals són unànimes en aquest sentit.

Les implicacions personals de la seva lluita com a escriptora comporten expressions com les següents:

Tots los quartos que guanyaven se'ls gastava amb paper per escriure; la Montsita s'enrabiava. Si ella hagués tingut un altre ambient o si no se li hagués mort el seu home hauria fet alguna cosa. El seu home li donava suport perquè estudiés, li agradava que escrigués. Estava assabentada de tot... d'escriptors, llegia molt, era una dona avançada al seu temps.

Al cosidor feia cartes per a algunes noies, sempre hi havia broma, buscaven correspondència amb nois de Madrid, andalusos..., però les cartes les feia la Maria, ella de seguida s'hi posava, tinter i vinga! Tenia una lletra molt bonica..., mentrestant feiem los vestits de Sant Domingo..., es passava molt bé.

Tot plegat ens presenta una dona que té un neguit literari que la porta a escriure poemes i proses en diverses revistes de la comarca. Participa en un premi de poesia i és escollida. Manté aquesta "afició" al llarg de la seva vida, no només en l'àmbit privat, ja que aconsegueix publicar un petit llibre de poemes. Hi ha records de llibres mecanoscrits i guions per a novel·les radiofòniques.

Sobre les peculiaritats dels seus escrits voldríem apuntar algunes de les idees resultants de la recerca.

Pensem que tota la seva formació va ser autodidacta i és imprescindible descobrir les influències literàries que la guien cap al seu estil. Ella apunta alguns noms com Verdager, Guimerà, Berta de Shutner, Pardo Bazán. Potser afegir també Ignasi Iglesias, autor de *Mare eterna*, representada a la Serra, segons un article seu a *El Llamp* de 31 agost de 1924 que acaba:

Nosaltres, per uns moments, ens pren la il·lusió d'admirar de nou aquell estol de joves intel·lectuals que uns anys enrere foren l'orgull de nostra Serra; ens férem la il·lusió de que aquella silenciosa admiració i amor que com a nenes encara, els oferíem, reapareixia amb la admiració i amor de dones fortes, vers aquests joves que satisfan nostres desitjos de cultura...

Per la nostra experiència, llegir la prosa de la Serres ha estat feixuc. Moltes expressions de l'època demanen ajuda del diccionari, l'estructura és confosa; potser a causa d'un exagerat desig d'ornamentació que obliga a rellegir diverses vegades el text per esbrinar-ne el sentit. En alguns casos, dins de la narració, un rampell passional pot donar un gir inesperat al paràgraf, allunyar-se de la intenció principal i més tard retornar-hi. Molts cops la primera lectura dona sensacions contradictòries.

Potser per motius semblants Estrem i Fa la qualifica de "prosista poc digerible" i "poetessa irregular". Bladé també comenta que estava més ben dotada per a la poesia que per a la prosa, tot afegint que alguns dels seus poemes el van impressionar. Sobre els

poemes, volem apuntar que la poesia permet una construcció més lliure (lliure no vol dir fàcil) i no podem negar també haver estat sensibles a alguns dels seus versos.

Tornant a la prosa, ordenades o desordenades sempre hi trobarem amagades idees; si aquestes fossin simples o convencionals, l'interès de la recerca minva. En el cas de la Maria ens podem endur alguna sorpresa. Com exemple el paràgraf del text "Insignificança", publicat a *El Llamp* el desembre de 1924:

Tot allò de sexe dèbil amb que es vol motejar la suposada part inferior d'una rassa, aquell aire característic de feblesa que rebleix per tots cantons la bella mitat d'aquesta vida, la insignificança ingènua de tot ço que un respir a dona tinga, és també quelcom admès i considerat exactament per a l'essència pura de la veritat? ¡Qui ho sabia!

Aquí sembla preguntar-se: qui s'ha fixat en per què se suposa inferior una de les parts de l'espècie humana?

En el camp de les construccions contradictòries, una de molt curiosa la trobem a "Els enemics de l'amor" publicat a *La Rinada* el juliol de 1928, en què sembla utilitzar els verbs *destruir* i *edificar* com a sinònims. Aquest contrast impossible pot confondre el sentit sarcàstic que potser amaga la proposta:

Beneïts milers de voltes, els destructors de l'amor! Ses ànsies de destrucció, sempre edifiquen!

Un altre exemple "contradictori" el trobem en el text "Una equivocació" publicat a *Tivissa* el 5 de gener de 1929, en què defensa com a justa la separació de la Serra de Tivissa amb els paràgrafs següents:

I és en nosaltres digna, ferma i justa l'ànsia d'alliberació; l'ànsia de fer de les nostres pròpies forces una personalitat que signifiqui grandesa, progrés, cultura, fortalesa? Si: mai per mai, un poble que es creu esclau, pot satisfer-li per cap concepte ni des de cap punt de vista, l'argolla de l'esclavatge.

Trenquem totes les cadenes! Trenquem amb coratge tots els cadenats! La llibertat, milers de voltes, no és altra cosa que una cadenota dura i ferrenya que, disfressada amb aquell mot sempre sant, honrat i digne; ens apreta infernalment voltant la gola, tot ofegant-nos, ofegant-nos...

Com passar de l'entusiasme en rompre tots els cadenats a dir-nos que la llibertat, molts cops, és el cadenot que ens ofega? Vol comunicar que la llibertat ens escanya: quan no la tenim?... , quan és un costum?... , quan la confonem amb la por?

La conclusió de l'article ens porta a considerar Maria Serres com a escriptora. Qualitat literària a part, no li podem negar voluntat i persistència en uns temps molt difícils, tant en els seus anys d'aprenentatge (dona, oposició paterna, nascuda en un ambient poc propici al fet literari), com per les dures condicions que va viure a la postguerra. Trobem admirable la seva perseverança en el món de les lletres.

Finalment, com a mostra de la seva escriptura exposem sencer l'últim article que va publicar a *El Llamp*, el 31 de març de 1932, titulat "Poders finits", i el darrer vers de l'obra *Cantan las golondrinas*, que podeu llegir en el següent annex amb alguns comentaris.

Poders finits

Mai en la meua vida, i d'aquesta cap episodi, succés, visió, ha fet en el meu cor més avalot, ha causat en la meua ànima més impressió i en ma imaginació més corredissa, que la d'un cas que en forma de senzillíssim comentari vaig a mostrar-te, llegidor.

Generalment, tot arbre caigut, castell esfumat, il·lusió perduda, poder enterrat, són altres tantes afectacions anímiques que sens donar-se'n compte, involuntàriament, ens mouen de veritat a tendra compassió.

¿Per què, doncs, el cas de l'afectació meua, no ha pogut pas ésser altra cosa que la inspiració puríssima, veritable, de la mofa, la ironia, sempre detestables i crudels en qualsevol adaptació?

Igual com jo, podríeu contemplar una per una les bel·leses excelses i divines d'aquest jardí incomparable, majestuós, d'aquest passeig o recinte nomenat Retiro per els madrilenys, i quiscuna boniquesa enfonsaria dintre vostre cor la magnitud d'aital formosor fent-vos viure momentàniament, fugitivament una vida ideal, ditxosa!

Ganes, moltes ganes de cridar indrets enllà un crit de l'ànima: ¡Que n'és de meravellosa aquesta rodolada! Que de blanques i suaus les roselles que arreu la cerquen i la adornen! ¡Que de fresca i verda l'ombra que el ramatge gegantí ofrena a sos caminals encatífats d'herba menuda!

I saturat el pensament per la dolçor de tantes melodies, s'és arribada al davant meu la granAVINGUDA; guardadores d'ambdós costats les estàtues que pertanyeren respectivament a la figura dels que en son dia foren reis i senyors en terres d'Espanya; reis i senyors; tirans i despotes, crudels personatges, argolla de la tranquil·litat de tot un poble.

Avui, aquelles grolleres i descomunals estàtues, no molt lluny el jorn en que tot i petrificades miraven altaneres i envanides passejar a nostra gent, jeu en trossos besant la terra, decapitades, braços i cames separats del tronc, terriblement mutilada tota sa antiga representació de perversitat i sobirania.

Res en aquest món que com la visió de les destruïdes majestats de pedra hagi fet exaltar més tràgicament a la imaginació meua! ¡Res en la meua vida que hagi fet brincar més i més de pressa a tot el meu cor que la trencadissa esgarrifosa d'aquelles antigues majestats de pedra!

I m'hi acosto, frenètica i tremolosa. I miro amb esguard estrany les lletres que al peu de la pil·lastra carregadora dels poders finits, m'esclareixen el nombre respectiu de cada tirà, de cada senyor.

L'un s'ha nomenat en sa llunyana vida Ordony II, majestat que ens porta a la memòria a l'assassí fatal dels comtes castellans. Com tractaria a qui guanyava suant el pa de cada dia, qui a les altes figures dels seus vassalls assassinava.

El de més enllà, cames a trossos i el cos en dues partions serà D. Pere el Cruel. Botxí de sa pròpia mare, germà i parents; home sanguinari, pervers, dolent!

Aquell del cap fet a trossos no es pas cap altre que en Carles I d'Espanya i V dels alemanys. Per un moment Padilla, Bravo i Maldonado ballen dintre mon cervell macabra dansa, incitant me enèrgicament a fruit d'un goig raríssim enfront de sa testa mutilada, poderosa dues voltes, feta avui pols per la mà del poble, la mà del temps, del progrés, de la civilització, encarregada de recordar als rebels del 14 d'Abril l'instint de la justícia.

El cos voluminós del Rei i Emperador fa una grotesca muntanya engallada rarament. Un senzillíssim saltiró, i protegida l'idea meua per l'escassa circulació del personal en vers l'indret, em planto juganera i atrevida a sobre el sobirà de dos nacions. I apreto amb els peus ben fort,

Maria Serres Margalef, una dona lliure

pateixo furiosament, com volguent continuar la destrucció del que allí pot quedar del matador dels comuners de Castella.

I el que més m'incita a lluitar amb els meus propis pensaments, taconejant a sobre l'estàtua destruïda, és el per què un poble, una raça, ha tingut segles i segles, anys, mesos i dies, llurs representacions de fers tirans, sens destrossar terriblement als reis aquells que fins avui no han jègut, humiliats, escopits, besant la terra d'un dels paratges del Retiro.

MARIA SERRES DE LAFUENTE

Madrid. Març de 1932

Potser un dels articles menys ornamentat, té ritme i comunica.

Un exemple posterior de la seva escriptura el trobem l'últim dels versos del *Cantan las golondrinas*, publicat a la postguerra.

CORAZÓN

*Revive, corazón, ¡sigue latiendo!
debate en oleadas tu canción;
que el alma es muy sensible, y más serena,
y tendría ¡tanta pena!...
de tu latir incierto, corazón!
No escondas, indeciso, tu emoción,
no es ilusión terrena,
el goce, los deseos, la pasión;
¡rebuye de tu pena!
Revive, ve latiendo, ¡corazón!*

Fig. 15. Del poema "Corazón". Il·lustració extreta del llibre *Cantan las golondrinas*

L'estil és més auster, seré i ordenat, però amb la mateixa passió.

En la primera estrofa: és el mateix cor el qui s'atura i el vol animar a continuar, cada batec dona una nota en la cançó de la vida, i malgrat el dolor el més trist és que es vulgui aturar.

A la segona estrofa: el gaudiment, els desitjos, les passions, en definitiva, el que et fa sentir o patir... és la vida! I li diu al mateix cor: "Fuig de la pena! Batega!"

Un cant estoic a la vida.

FONTS UTILITZADES

Bibliografia

Alhora. Fulls de Gandesa (1984-1986). Números 19, 21, 22, 25-26, 37-38, 39, 44, 46, 49-50 i 56-57, que recullen una sèrie d'articles d'Artur Bladé sobre la història del periòdic *El Llamp* de Gandesa, consultables a l'ACRE.

AZPIROZ, PACUAL, J.M. (1990): "La dictadura de Primo de Rivera y la II República en Huesca (1923-1936)", dins Laliena Corbera, C. (coord.), *Historia de una ciudad, Huesca*. Ayuntamiento de Huesca, Huesca, p. 383-415.

BIBLIOTECA DE LA DONA CATALANA (1927?): *Llibre d'or de la poesia femenina*. Edicions Bosch, Barcelona. (Arxiu Biblioteca Nacional de Catalunya)

BLADÉ I DESUMVILA, Artur (2008): *Cicle de la terra natal III. (L'edat d'or. Obra completa, volum V)*. Cossetània Edicions, Valls, p. 237.

ESTREM I FA, Salvador (1929): "La gent d'*El Llamp*". Biblioteca El Llamp, Gandesa; dins *Obres Completes 1*. Centre d'Estudis Falsetans, Museu de Falset i Comarca (1993), Falset, p. 213-290.

MONTERO, Javier; CERVERA GIL, Javier (2009): "Madrid en los años treinta. Ambiente social, político, cultural y religioso". *Studia et Documenta. revista del l'Istituto Storico San Josemaría Escrivá*, 3: 13-39. Consultable en línia: <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2954677>>

NUALART, Elisabet; TRIUS, Eulàlia; XICOTA, Manel (1987): "La Dona Catalana, una proposta de literatura popular". *Marges, Els: revista de llengua i literatura*, 37: 103-110. Consultable en línia: <<https://www.raco.cat/index.php/Marges/article/view/109101>>

"LA CONCLUSIÓ DE L'ARTICLE ENS PORTA A CONSIDERAR MARIA SERRES COM A ESCRIPTORA. QUALITAT LITERÀRIA A PART, NO LI PODEM NEGAR VOLUNTAT I PERSISTÈNCIA EN UNS TEMPS MOLT DIFÍCILS, TANT EN ELS SEUS ANYS D'APRENTATGE (DONA, OPOSICIÓ PATERNA, NASCUTA EN UN AMBIENT POC PROPICI AL FET LITERARI), COM PER LES DURES CONDICIONS QUE VA VIURE A LA POSTGUERRA."

SANCHEZ I CERVELLÓ, Josep; MARGALEF I FANECÀ, Cinta (1992): *La premsa i les publicacions periòdiques a la Ribera d'Ebre*. Hemeroteca de la Caixa de Tarragona, Tarragona. *Tartacó*, núm. 34, Extraordinari Biblioteca Maria Serres. 23 d'abril de 2011. La Serra d'Almos.

Vida Económica de Tarragona. Reus, Cámaras de Comercio y Navegación. Arxiu Municipal de Reus, 1917, per la referència al periòdic *Voluntad*.

Fonts hemerogràfiques

El Llamp, *La Riuada*, *Tivissa i Priorat*, a través del portal XAC Premsa, que dona accés a la premsa històrica digitalitzada dels arxius comarcals de Catalunya

Hemeroteca de *La Vanguardia*

Arxius i organismes consultats

Arxiu personal de ca Cedó

Archivo Diputación de Huesca

Archivo de la Villa de Madrid

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

Arxiu Municipal de Benissa. Robert Llopis i Sendra (historiador local)

Archivo Municipal Huesca

Arxiu de Reus

Biblioteca Nacional de Catalunya

Colegio Amador de los Rios

Fundació Folch i Torres

Instituto de Estudios Altoaragoneses. Carlos Domper (historiador)

Parroquia Nuestra Señora Covadonga de Madrid

Registre Civil de Tivissa

Registre Civil d'Osca

Registro Civil Único de Madrid

Registre Civil de Vilassar

Fonts orals

Teresa Giné (ca Laureano), Josep M. Navarro (ca l'Esquerrer), Pilar Jaques (ca la Valera), Isabel Giné (ca Laureano), Ricardo Pujol (cal Blanch), Maria Jaques (cal Nen), Mercedes Navarro (ca l'Esquerrer), Maria Quintana (ca la Joana), Montserrat Casadó (cal Ferreret), Andreu Sentís (Andreuet) i Josep M. Caballero, i tothom que ens ha anat explicant els seus records sobre la Maria o deixat fotografies.

NOTES

1. En una de les entrevistes orals, a la pregunta de qui era Maria Serres, Pilar Jacques va contestar: “Una dona lliure!” Ens va semblar una bona manera de definir-la.

2. L'article es pot consultar al número 34 de la publicació *Tartacó*, que va veure la llum el mes d'abril de 2011 i incloïa un dossier sobre l'escriptora Maria Serres. *Tartacó* és la revista de la Serra, nascuda el 1990. En la capçalera s'anuncia com a diari de la Serra d'Almos; conscients de la incongruència d'aquesta pretesa periodicitat, es va decidir mantenir l'enunciat amb humor i tendresa. Als inicis, la publicació era trimestral, però amb el pas del temps es va passar a definir com: «surto quan pot». Actualment està aturada.

3. Aquest apartat va ser redactat pel mestre de primària, historiador, amic i col·laborador de *Tartacó* Pere Audí Ferré.

4. PELLEJÀ I BORJA, Hermenegild. *L'ermita de Sant Gregori de Falset*. Barcelona: Obrador de Joaquim Horta, 1930, p. 77.